

MAN-MACHINE-INTERFACE, no woman

Kirsten Grønbæk & Janni Nielsen

Hovedtesen er at videnskabelige paradigmer må forstås kønsspecifikt, det vil sige indenfor rammerne af et maskulint tydningsunivers, og at datalogisering af videnskaberne kan føre til en yderligere polarisering i det maskuline hhv. feminine tydningsunivers, og dermed til en yderligere fortrængning af kvindelige erkendelsesformer fra videnskaberne.

Maskulin og feminin forstås som polariteter i det enkelte menneske, kvinde eller mand, men den kønsspecifikke arbejdsdeling giver begreberne et vist realitetsindhold.

Gennem en teoretisk analyse af mænds hhv. kvinders arbejdsformer, og dermed karakteren af deres relation til omverdenen, påvises polariseringen i 1) det direkte handleplan 2) den intuitive tænkning og 3) den bevidste sproglige erkendelse.

Det påpeges, at både de maskuline og de feminine tydninger dequalificeres ved polariseringen. De maskuline gennem instrumentalisering og de feminine gennem udgrænsning fra det samfundsmæssige betydningssystem, deres tendentielle sprogløshed forstærkes og fortrængningen skærpes i den bevidst sproglige erkendelse, hvor dialektisk kommunikation og empati kun vanskeligt kan udtrykkes.

Som eksternalisering af instrumentel erkendelse kan datalogien øge marginaliseringen af de feminine erkendelsesformer og betyde tilbageslag for den kritik af de videnskabelige paradigmer, som bl.a. kvindeforskere har rejst.

Forholdet mellem datamaten og brugeren benævnes man-machine-interface. Det er nemlig ikke en kvinde, der har givet fænomenet navn.

"Aha", vil den engelskkyndige læser straks sige, "der er tale om en misforståelse fra forfatterens side". Det er nemlig således, at det engelske begreb MAN ikke kun betyder MAND, men også MENNESKE. Og vi iler læseren i møde. Det er ganske vist den definition, der står at læse i en ordbog. Men ét er ordbogen, noget helt andet er jo unægtelig den betydning ordet tillægges i hverdagsbrugen. Her ser det nemlig ud til at MAN sættes lig med MAND*.

* Til illustration har vi klippet i Gyldendals engelsk/dansk ordbog under man/woman. Vi overlader det til læseren at undres.

l. man [mæn] *sb* (*pl men*) menneske; mand; tjener; (på fabrik arbejder, (*pl men* (også:) folk), (*mil.*) menig (*pl men* (også:) mandskab); (i spil) brik; (*hist.*) vasal; *adj* mandlig; ~ *about town* levemand; ~ *and boy* fra dreng af (*fx I have worked here, ~ and boy, for forty years*); *as a* ~ som menneske (betragtet); *he's my ~* det er den rette mand (til at gøre det); *the ~ in the street* menigmand, den jævne mand; *one's ~ of business* ens advokat; ~ *of his word* mand, som man kan stole på; ~ *of the world* mand, der kender livet, erfaren, praktisk mand; verdensmand; *be one's own ~* være sin egen herre; være herre over sig selv; *to a ~* alle som en.

woman ['wʊmən] *sb* (*pl women* ['wɪmɪn]) kvinde, voksen kvinde (*fx my daughter will soon be a ~*); dame; kone (*fx my good ~*); *old ~* (om mand) gammel kælling; *plais the ~* vise sig umandlig; *born of ~* dødelig; (se også *honest*).

woman doctor kvindelig læge; **-hood** kvindelighed, kvindelig; **-ish** kvindagtig **-ize** gøre kvindagtig. **T** være skørtelæger. **-kind** kvindekønnet, kvindeme **-ly** kvindeligt

Således er der undersøgelser, der tyder på, at børn opfatter MAN, i sætninger af typen "man needs food", som mand. (Nilsen, Alleen Pace 1980). Ligeledes har undersøgelser vist, at nogle biologistuderende (universitetsniveau) tænkte på mand, når de diskuterede "the history of evolution of man", og ikke formåede at inddrage kvindens betydning i denne udviklingshistorie, selv om det blev ekspliciteret i undervisningen. (Harrison, Linda 1975). Ikke alene synes anvendelse af begrebet MAN at frembringe billedet af en MAND – men en undersøgelse viste også, at mænd tænkte på sig selv når de brugte begrebet, hvorimod kvinder ikke mente sig inkluderet, og i øvrigt brugte begrebet mindre hyppigt end mænd. (Martyna, Wendy 1980).

Undersøgelser tyder med andre ord på at engelsksprogede – uanset køn – opfatter begrebet MAN som synonymt med MAND. Tilsyneladende forstår danskerne også begrebet man som mand, for da man-machine-interface blev oversat til dansk, blev det, i første omgang, benævnt mand-maskine-forholdet. I anden omgang blev oversættelsen ændret til menneske-maskine. Alligevel er det, indenfor visse fagkredse, fortsat den første oversættelse der benyttes. Det er hr. NN, der er i focus.

En kvindespecifik synsvinkel

Vi har adskillige gange været inviteret til at holde foredrag om forskellige aspekter af informationsteknologien – og oftest med undertitlen: ud fra en kvindespecifik synsvinkel.

Det er der jo, i og for sig, intet underligt i. Mange kvindeforskere kalder netop selv deres teorier og tolkninger for kvindespecifikke, og vedkender sig et kønsspecifikt tydningsunivers. Men alligevel er vi begyndt at studse lidt over denne undertitel. Vores reaktioner bevæger sig af linier som: Ja, hvad ellers, det kan jo dårligt blive en mandespecifik synsvinkel!

Da først vi havde sundet os et øjeblik, gik det op for os, at der ikke tales om en mandespecifik synsvinkel. Det synes som om de andre synsvinkler der præsenteres, er neutrale med hensyn til køn, er objektive og menneskespecifikke. Og vi er begyndt at undre os.

Ad forskellige omveje frembringes følgende associationsbillede. Nogle Joan-søstre – en kvindegruppe, der yder rådgivning til voldsramte kvinder – var inviteret som foredragsholdere på Politiskolen, i forbindelse med efteruddannelse af betjente. Under foredraget udfoldede der sig en diskussion omkring hændelsesforløbet i en specifik voldssag. En kvinde, der havde været udsat for voldtægt, trak – efter adskillige afhøringer – sin anmeldelse tilbage, og blev derefter sigtet for falsk anmeldelse. Joan-søstrene præsenterede deres forståelse af voldtægtssagen, og en psykologisk begrundelse for den voldtagne kvindes adfærd under voldtægten, og siden hen overfor politiet.

Midt i udredningen blev vi afbrudt af en betjent med ordene: Jeg er en af de betjente, som var med, og nu skal jeg nok fortælle sandheden.

Trods forsøg på at diskutere, blev sagen stående her. Joan-søstrenes forklaring var ikke sandheden. Det var betjentens. Fordi han var betjent, og en politbetjents ord står altid til troende?

Men er det nu kun fordi han er betjent? Eller er det også fordi hans forståelse og fremstilling af sagen er den alment accepterede. Han placerer blot sagen indenfor de samfundsmæssigt afstukne rammer og i den samfundsmæssigt accepterede sprogbrug, derfor har han ret. Eller sagt med andre ord: Det paradigme han forstår verden ud fra, og nok så væsentligt, samtidig det paradigme han kan genkende sig selv i – ellers ville han ikke bruge det, det ville være uden betydning, og hermed meningsløst for ham – er det samfundsmæssigt accepterede paradigme. Et paradigme som indeholder et særligt kvindebillede, et særligt mandebillede, men samtidig et paradigme, som ikke havde plads i det kvindelige tydningsunivers, som Joan-søstrene fremstillede med deres forståelse af voldtægtssagen.

Alligevel blev det betjentens forståelsesramme, der afgjorde sagen. På trods af, at vore private erfaringer som kvinder henholdsvis mænd – og om kvinder og mænd – jo fortæller os noget andet.

En omvej, og en ganske anden historie, men ikke sagen uvedkommende. For det er netop det samme feministiske tydningsunivers, der får os til at undre os over de videnskabelige teorier.

Vi er begyndt at spørge os selv om det mon forholder sig anderledes med det videnskabelige paradigme, og med forskerne. Er det videnskabelige paradigme kønsneutralt, eller skal vi tillægge det et kønsspecifikt tydningsunivers. Skal vi lægge øre til Simone de Beauvoirs påstand om den absolutte sandhed: "Representation of the world, like the world itself, is the work of men, they describe it from their point of view, which they then confuse with the absolute truth".

Det forholder sig faktisk således

– at kvinder er hovedansvarlige for familiens fysiske og psykiske velbefindende (Bertelsen, Ole, 1980), at kvinder udgør ca. 45% af arbejdsstyrken (Ligestillingsrådet, 1983), at kvinder besætter ca. 10% af de ledende job, at ca. 6,1% af de faglærte arbejdere er kvinder, at ca. 50,4% af de ufaglærte arbejdere er kvinder, at ca. 83% af de ansatte indenfor kontorområdet er kvinder, at ca. 85% af de ansatte indenfor social- og sundhedsvæsenet er kvinder, at kvindeandelen indenfor de lange uddannelser er 55,8% på de humanistiske og teologiske uddannelser, 53,5% på de musiske og æstetiske, 24,3% på de naturvidenskabelige og 16,4% på de tekniske (ibid), at piger i gymnasiet fordeler sig forholdsvis ligeligt på den sproglige og matematiske gren, mens drengene klumper sig sammen i den matematiske (Beyer, Karin m.fl., 1983), at piger i folkeskolen kommer ind på en førsteplads i fagene hjemkundskab og håndarbejde, mens de udgør mindre end 5% af eleverne i elektronik og motorlære. (Friis, Bente, 1984).

Det forholder sig, med andre ord, således at kvinder har hovedansvaret for familiens liv, og samtidig udgør knap halvdelen af arbejdsstyrken. At der er et arbejdsmarked for mænd og et andet for kvinder, at kvinderne er placeret nederst i det arbejdsdelte hierarki og mændene øverst, at kvinder gennemgående erhverver sig en kortere uddannelse end mænd, og at denne kønsopdeling også

slår igennem i uddannelsessystemet på alle niveauer og i alle funktioner. De "hårde" fag er for drengene/mændene, mens de "bløde" fag er domineret af piger/kvinder. Dette gælder uanset om der er tale om folkeskole, EFG-uddannelser eller universitetsniveau.

Kvinder og mænd er således placeret forskellige steder i den samfundsmæssige produktion. Hermed forholder det sig også således, at kvinder henholdsvis mænd, på grund af denne arbejdsdeling, har hver sin virksomhed, og at en meget væsentlig del af kvinders virksomhed er omsorgen og ansvaret for familien.

Menneskets virksomhed muliggør en erfaring og udvikling. Men virksomhedens egenart sætter samtidig rammen, begrænsningen for den udvikling, der kan finde sted. En begrænsning og en udvikling, der samtidig virker bestemmende ind i erkendelsens udvikling og i udviklingen af de psykiske strukturer.

Den kønsspecifikke opdeling af den samfundsmæssige og hermed menneskelige virksomhed, fører til udviklingen af en kønsspecifik psyke.

Vi må formode, at den videnskabelige arbejder ikke udgør en undtagelse. Den kønsspecifikke socialisering vil også slå igennem i videnskabsmandens/kvindens emotive/kognitive udvikling, og hermed præge den forståelse han/hun lægger om verden. I forskerens videnskabsopfattelse og -fremstilling – i vedkommendes teorier og tolkninger – vil der også være en polarisering i det mandlige og det kvindelige.

Vi foreslår således, at videnskaben og teknologiens udvikling ikke kun skal forstås som et resultat af sammenspillet mellem videnskabens egenbevægelse og økonomiske og politiske faktorer, men også skal forstås som et resultat af sammenspillet med psykologiske faktorer. Det vil her sige indenfor rammerne af et kønsspecifikt tydningsunivers.

Vor tids dominerende videnskabsbillede er vokset ud af den videnskabelige revolution, ved overgangen fra det organiske verdensbillede (Moder Jord) til det mekaniske verdensbillede – og en samfundsmæssig udvikling som er forbundet til den industrielle revolution. På grund af den virksomhedsdelte kulturudvikling – samfundsmæssige kønsspecifik arbejdsdelte udvikling – er det blevet mænd (især), der dominerer indenfor videnskaben. Det betyder at forvaltningen og udviklingen af videnskaben og teknologien, som tendens, har fundet sted indenfor rammerne af det maskuline tydningsunivers.

Vi startede med at formulere spørgsmålet om hvorvidt, der i videnskabelige teorier og tolkninger ligger et – ikke medtænkt – kønsspecifikt element. Det vil sige, om det videnskabelige paradigme også må forstås kønsspecifikt, eller om det var tilfældigheder, der var på spil da forholdet man-machine blev benævnt, og da "the evolution of man" blev begrebet.

Vores foreløbige svar er – at det på den ene side, ikke er en tilfældighed at MAN forstås som MAND. På den anden side siger vi også, at det ikke er udtryk for en bevidst hensigt.

Vores svar er omvendt: Det er ikke tilfældigt – fordi det er resultatet af en ubevidst kønsspecifik socialisering, der slår igennem i de psykiske strukturer.

Der er ubevidst – eller ikke medtænkt – fordi vi, i en vis udstrækning har været/er blinde for det indre spejl. Dette indre spejl forstår vi som en kønsspecifik psyke. Og det er vores påstand, at den ramme der lægges om vores forståelse, den ramme der arbejdes indenfor er et paradigme der – i en vis for-

stand – kun rummer halvdelen af ”sandheden”. Nemlig sandheden ud fra det maskuline tydningsunivers. Mens det feminine tydningsunivers – som tendens – er blevet udelukket som et redskab til forståelse og fortolkning af verden.

”For objektive beskrivelser og harmonisk sammenfatning er (det) nødvendigt på næsten ethvert kundskabsområde at være opmærksom på iagttagelses-situationen”, har Niels Bohr (1957) sagt. Ganske vist formuleret som et erkendelsesteoretisk spørgsmål indenfor rammerne af kvantefysikken, hvor iagttagelsesproblemet, der er betinget af vekselvirkningen mellem atomare objekter og måleinstrumenter ses som værende en uadskillelig del i kvantefænomenet. Bohrs pointe er her, at det er nødvendigt at tage hensyn til de betingelser hvorunder erfaringerne fremkommer, og dette kan kun gøres gennem direkte *komplementære beskrivelsesmåder*. Det vil sige, gennem inddragelse af mange forskellige erfaringsmåder, fordi forsøg på at iagttage selve iagttagelsen sætter os ude af stand til at studere selve genstanden. ”Det er aldrig muligt at tage vekselvirkningen mellem objekter og måleinstrumenter direkte i betragtning (ved fysiske målinger) – i deres egenskab af iagttagelsesmidler kan instrumenter nemlig ikke samtidig inddrages under undersøgelse”. (ibid).

Selv om forholdet ikke direkte kan overføres til andre videnskaber, så gælder dog også indenfor den psykologiske videnskab et tilsvarende erkendelsesteoretisk problem. Nemlig spørgsmålet om i hvilken udstrækning forskerens subjektivitet slår igennem i hans/hendes teoridannelse/empirifortolkning.

Det samfundsmæssige betydningssystem

Begreberne mandlig og kvindelig dækker ikke uden videre de konkrete individer, men er snarere at se som polariteter hos begge køn: I den psykiske strukturering, i arbejdsformer og erkendelsesformer. Og det svarer til polariseringer i den samfundsmæssige produktion – både produktion af materiel og betydningsmæssig art.

Begreberne har imidlertid et realitetsindhold, dels i den faktiske virksomhed for kønnene – med kvindens ansvar for reproduktionsopgaver (og dermed særlige virksomhedsformer), dels i de samfundsmæssige betydninger, der som ramme definerer det kvindelige i modsætning til – og som en afledning af – det mandlige. Og der er tale om en definition som de enkelte mænd og kvinder ikke kan handle uafhængigt af.

Det er denne polarisering, der er temaet her, fordi den synes at blive øget med informationsteknologiens fremmarch.

Når vi ser på den samfundsmæssige betydning af polariteterne, ses det mandlige som det, der står for det objektive og aktive, mens det kvindelige er det subjektive og passive, og polariseringen gælder også rationalitet overfor emotionalitet.

Det mandlige repræsenterer det aktive subjekt i historien, og udgør et identifikationspunkt for de konkrete mænd. Det kvindelige derimod repræsenterer i forhold hertil – som objekt for den historiske udvikling*. Og gennem sy-

* Subjektet (det mandlige) fremstår som objektivt, som en konsekvens af det maskuline tydningsunivers overordnede status.

stematisk samfundsmæssig fortrængning (fra det samfundsmæssige betydningssystem) fornægtes dets medskabende rolle (jvf. p. 1). Eller man kunne vende det om og sige: Det som må fortrænges systematisk – men dog er nødvendigt for samfundets fortsatte eksistens – tilskrives det kvindelige.

Datalogien er en rendyrkning og eksternalisering af de arbejds måder og kognitionsstrukturer, der tilskrives det mandlige, og den synes at få status herefter: Datalogien som metadisciplin og mål for videnskabelighed. Det vil sige datalogien som erkendelsesmæssigt styringsredskab og tillige et magtinstrument, der på grund af sin struktur kan gennemtrænge snart alle områder. ”Det centrale i informatikken er måder at organisere arbejdsprocesser på, og vigtigt bliver arbejdsformen: at danne sig, træne sig og handle derefter. Processen bliver vigtigere end målet, og det er netop her, at overføringsværdien til andre videnskaber – fra datalogien ligger. . . . Folk skal nu logisk præcist forstå deres arbejdsprocesser – også i relation til andre, og kunne forklare dem. Undskyld jeg siger det, det er jo ikke alle der tænker lige logisk præcist”. (Bjørner, Dines, 1983).

Som alle polariteter er det mandlige og kvindelige gensidigt afhængige af hinanden. Men dominansforholdet imellem dem gør, at det kvindelige defineres ud fra det mandlige og bliver en projektion af de længsler, som repressioen i det mandlige giver anledning til. Det, der må fortrænges af historiens subjekt, kommer til at hedde kvindelighed.

Sådan kan man læse historiens kvinde billeder og -idealer. Det borgerlige kvindeideal, med kvindens medfødte og naturlige dydige moral. Eksempelvis kan Kants typificering af kvindens ”skønne natur” ses som et forsøg på at uskadeliggøre den ”anderledeshed”, der defineredes som kvindelighed, et forsøg på at gøre længslerne og angsten kontrollerbar. Romantikernes kritik af den borgerlige fornøft, gennem deres ”dæmoniske og naturbundne” kvinde billede – der også må læses som en projektiv idealisering af kvindeligheden – udtrykker mere direkte længslen og angsten.

Selv om idealet ikke havde meget at gøre med datidens forslidte koner, der sikkert havde fuldt op at gøre med praktiske hverdagsting. Lige så lidt som mandebilledet af det bevidste samfundsmæssigt skabende subjekt havde meget at gøre med det flertal af mænd, der sled sig gennem hverdagen som de bedst kunne.

Subjekt-objekt-forholdet

Som nævnt er de samfundsmæssige betydninger ikke blot og bar ideologi. Længslen og angsten i kvinde billedet henviser til de fortrængninger og forvrængninger som den patriarkalsk/kapitalistiske produktionsmåde skaber. Og det er forholdet til naturgrundlaget og dermed også til menneskets egen natur, der er blevet en problematisk affære. Forholdet mellem subjekt og objekt er blevet utåleligt, eller i det mindste kun tåleligt gennem projektive mekanismer.

Det er et alment fænomen, at forholdet mellem subjekt og objekt – her som individ og naturgrundlag – bliver sårbart, efterhånden som vi sætter kiler

ned mellem os og det. For hvert skridt vi tager ud i friheden skal forholdet genetableres på et nyt niveau. Dette gælder også livshistorisk. Og det er et eksistentielt problem ikke at skabe frihedsmuligheden om til fremmedgørelse.

Væsentlig bliver derfor disse ”kilers” særlige kvalitet under den aktuelle produktionsmåde, kiler her begrebet som arbejde, tænkning, sprog og – data­maten.

Under den aktuelle produktionsmåde vanskeliggøres en egentlig kommunikation, eller etablering af et dialektisk forhold mellem subjekt og objekt i utålelig grad. Naturforholdet er blevet et beherskelsesforhold, og kontrol og dominans af naturen (stadig mennesket som natur indbefattet) etablerer en radikal adskillelse. Dette afspejles i den romantiske drøm om en lykkelig identitet, om uadskilthed. Men ”uadskilthed før subjektet blev dannet var rædslen for den blinde natursammenhæng, myten”. (Adorno, Th. W., 1972).

Polariseringen i mandlighed/kvindelighed etablerer en polarisering i subjekt/objekt forholdet. Dette fremstår, på den ene side som fremmedgørende adskilthed – på den anden side som rædselsvækkende sammensmeltning. Og forsøget på at forsone gennem en imagineret kvindelighed er dømt til at mislykkes.

Målet for bestræbelserne må være en komplementaritet af forskelligheder og erkendelse af objektets forskellighed – uden fornedrelse. Men det kan hverken det, der fremstår som det mandlige eller kvindelige leve op til. Den første bliver fornedrelse, den anden uden forskellighed. Ganske vist er dialektikken, eller kommunikationen mellem subjekt og objekt til stede som et element i den samfundsmæssige virksomhed, der ellers ikke kunne være så effektiv. Men det er som et element hvis overlevelselsesbetingelser stadig forringes, og som systematisk fortrænges fra den samfundsmæssige selvforståelse.

Polariseringen i den samfundsmæssige virksomhed

Realitetsindholdet i begrebspolariseringen kvindelig-mandlig har som nævnt at gøre med den forskellige virksomhed for kvinder og mænd i et patriarkalsk samfund.

Med vareproduktionen sker der en afgørende drejning i menneskets direkte kontakt med og arbejde med naturgrundlaget. Arbejdsprocessens ødelæggelse i de tayloriserede fabrikker er karikaturen på denne virksomhedsform. Den arbejdende objektgøres i lighed med naturgrundlaget, og udsættes for en kropslig og handle­mæssig disciplinering. Menneskets bevægelsesmønstre mekaniseres, før maskinerne kan sættes ind. Med kapitalen som overordnet subjekt og værdiak­kumulation som det overordnede abstrakte princip, abstraheres der – som tendens – fra materialiteternes og de materielle processers egenbevægelse. Det gælder både mennesket og produktionens naturmateriale. Og den konkrete arbejdshandling synes helt at forsvinde i det samfundsmæssige betydningssystem. – Marx måtte genfinde arbejdet bag værdien, der fremstod som selvstændig.

I den tayloriserede fabrik er beherskelsesforholdet mellem subjekt-objekt tydeligt – og for det arbejdende menneske er der, som tendens, en forskelsløs identitet mellem det selv og naturgrundlaget, i deres fælles objektgørelse (truede naturligvis for den enkeltes identitets-opretholdelse). Den arbejdende kan, gennem identifikation med den totale arbejdsorganisation, få del i subjektfunktionen – men det er et subjekt, der er radikalt adskilt fra naturgrundlaget gennem beherskelsesstrategien og dens abstrakte formål. Den reelle mekanisering og automatisering af arbejdsprocessen udfrier ganske vist den enkelte for de kropssødelæggende processer, men genetablerer ikke kommunikationen med arbejdets objekt.

Den tayloriserede fabrik er karikaturen på den samfundsmæssige virksomhed, og den er, som tendens, til stede i menneskers virksomhed. Men den er alligevel aldrig total, for selv ikke i den tayloriserede fabrik kan der undværes et element af kommunikation, der gør det arbejdende menneske til personligt subjekt.

Modsætningerne og fortrængningerne fra det samfundsmæssige betydningsniveau dukker frem for synsfeltet, hvis vi ser på selve det operationelle niveau. Negt og Kluge (1981) taler i det "egensidiges historie" om en særlig træghed og egensindighed i de materielle processer. De kalder al arbejde for umiddelbar vold, og skelner mellem to former. Der findes vold, som indgår i genstandenes egenskaber, og vold som ikke gør det. Som yderpunkter nævner de jordemoderens "udfordring af barnets selvbevægelse", når hun lokker det til at vende sig i rigtig fødselsstilling overfor en 4. takts forbrændingsmotor.

Disse to yderpunkter udtrykker den materielle proces' subjekt-objekt forhold som henholdsvis dialektisk kommunikation og radikal adskillelse.

I den tayloriserede fabrik foregår volden mest uden hensyn til genstandens egenart. Men ikke helt – når syerskerne må udvise opfindsomhed for at få det dårlige materiale til at makke ret, må lokke det bedste ud af det, så indgår der et element af hensyntagen, af kommunikation med objektet.

I den intuitive tænkning*, der er bundet i selve handlingen og perceptionen, finder vi modsigelserne i den operationelle virksomhed: den kan ikke abstrahere fra det materielle objekt, men må dog alligevel gøre det. I det samfundsmæssige betydningssystem forsvinder modsigelsen delvist, kommunikationen med objektet forsøges overset, og rigiditeten i den sproglige regulering afgør graden af denne overseen.

Det kønsspecifikke arbejde

Ser vi på de konkrete mænds og kvinders virksomhed, så har de patriarkalske strukturer betydet, at det samfundsmæssige arbejde, der ikke kunne underlægges vareproduktionens former og som derfor blev forskudt til en marginal position – som reproduktionsarbejde – blev kvindens hovedansvar. (Dette er en urimelig forkortelse af den kønsspecifikke arbejdsdelings historie, men el-

* Vi bruger begrebet intuitiv tænkning i Piaget'sk betydning (1969).

lers bliver vi aldrig færdige). Vi vil her hævde, at det drejer sig om arbejde hvor dialektikken må være til stede som et væsens­element for at lykkes, som f.eks. i børneopdragelsen. Dialektikken findes også i mænds hobbyarbejde, eller i gør-det-selv-dobbeltarbejdet i hjemmet. Men for kvinden gælder, at hun har et væsentligt identifikationspunkt i reproduktionsarbejdet. Dette både qua den patriarkalske underordning – der forhindrer hendes identifikation med det samfundsmæssige subjekt – og qua den stærke emotionelle betydning dette arbejde har.

Lad os tage børneopdragelsen som eksempel. Inger Bernth (1982) omtaler nogle undersøgelser af det tidlige mor/barn forhold (Trevarthens), der viser den meget fine ”timing” i samspillet. Det væsentlige ved disse undersøgelser er, at de, i modsætning til de ”store” teorier om børns psykiske udvikling, beskæftiger sig med det faktiske, konkrete barn. Det vil sige barnet (og moderen) i dets egen ret. Og ikke som en ufærdig udgave af det voksne individ. Mødrene opførte sig ofte i overensstemmelse med barnet, indstillede sig på dets bevægelsesrytme, og udnyttede her ud fra barnets bevægelser i en slags samtale. Vi kan kalde det en udnyttelse af barnets egenbevægelse til at ”forføre” barnet ind i kommunikationen. (Forførelsesbegrebet skal ikke tages bogstaveligt her i anden forstand end den, at der ikke fra barnets side var intention om denne særlige kommunikationsform – og vi kan i samme udstrækning sige, at moderen lader sig forføre af barnets egenbevægelse til kommunikation).

Vore egne erfaringer siger os, at denne vilje eller evne til at lade sig forføre af barnet, er forskellig for kvinder henholdsvis mænd. Dette støttes af iagttagelser gjort i en norsk undersøgelse, hvori det konkluderes, at tendensen var, at barnet bestemte samvæspræmisserne i forhold til moderen, mens faderen, i højere grad, selv lagde præmisserne. (Guldbrandsen, Liv Mette, 1981). Vi vil ikke afvise, at det biologiske moderskab giver kvinden et forspring her, i evne og vilje til at lade sig forføre.

Det tidlige mor-barn-forhold kræver et vist mål af empati, og det vil sige et subjekt-objekt-forhold, der er egentlig dialektisk. Hun er nødt til at forholde sig til barnets egenbevægelse, og reagere formende på den. Det, som imidlertid ikke er biologi er, at denne arbejds­måde (virksomhedsform) marginaliseres samfundsmæssigt. Den gøres til en kvindelig egenskab på det samfundsmæssige betydningsniveau og bliver det, der forlener kvinden med en samfundsmæssig objektposition. Virksomhedsformen bliver dermed også en trussel om tab af subjektposition, hvorfor der for manden, bliver tale om en væsentlig angstbarriere, der skal overvindes.

I det genstandsmæssige arbejde i reproduktionen findes der også elementer af hensyn til genstanden selv. Lad os tage tøjvask som eksempel. En rationel arbejdsproces ville være nødt til at tage hensyn så langt, at den ikke ødelagde tøjet. Til gengæld ville den nok indskrænke tøj­kvaliteternes mangfoldighed, indskrænke det til det, der mest rationelt lod sig vaske. I reproduktionen er der mulighed for – om man ellers har tiden og pengene – at lade sine tilbøjeligheder bestemme kvaliteten, og igen lade denne bestemme indgrebene. Det er vel trivielle eksempler, men viser den forskel, der er mellem et hjem og en institution (rationelt drevet hjem-simulation). Uanset hvor mange gode inten-

sioner, der ligger i udformningen af den sidste, springer rationaliteten i øjnene.

Både i erhvervsarbejdet og i reproduktionen skabes der, i den direkte kontakt med materialet et grundlag for kommunikation med objektet i dets egen ret og logik. Ligesom der skabes et grundlag for nedværdigelse og adskilthed. Intuitionen har begge polariteter i forholdet.

Ethvert redskab der indgår i arbejdet er samtidig en kulturel opfordring, der stiller forslag til handlingens – og subjekt-objekt-forholdets – karakter. Og opfordringen bliver mere tvingende jo mere raffineret værktøjet er. Kniven i operationslægens hånd behøver ikke afskære ham fra kommunikation med organerne; vemåleren på den fødende kvindes mave behøver ikke at forhindre kommunikationen med fødselsprocessen. Men opfordringen bliver mere absolut, opmærksomheden henledes på den abstrakte afbildning i kurver på skærmen.

Allerede på det intuitive plan, må vi regne med en vis kønsspecifik forskellighed. Hvis vi tager udgangspunkt i reproduktionsarbejdet (for at koncentrere os om handlinger, hvor muligheden for kommunikation er størst) er mandens dobbeltarbejde især koncentreret om det tekniske (bilrep., cykelrep. osv.), mens kvindens drejer sig om de sociale processer og den mere direkte materialbearbejdning.

Vi kan sige at manden, i højere grad, får udviklet en teknisk sensibilitet. Han indgår i en dialektisk kommunikation med teknikken – i første omgang på det intuitive plan: kan høre hvad der er galt med motoren, føle sig frem til funktioner og dermed også en evne til at vise teknisk kreativitet. Kommunikationen med teknikken er at se teknikken i dens egen ret og logik og det er en empatisk erkendelse, for så vidt som det er en indlevelse i den tekniske rationalitet der har været styrende hos de, der udtænkte teknikken.

Samtidig er denne tekniske rationalitet ikke en hvilken som helst rationalitet blandt andre. Den er blevet det samfundsmæssige styringsredskab. Den rationalitet, der er overordnet, behersker de andre og er det væsentlige kulturelle princip. Den sensibilitet og empati manden herigennem får med det samfundsmæssige styringsprincip letter selvfølgelig hans identifikation med det samfundsmæssige subjekt, giver en form for overensstemmelse med dette.

Det samfundsmæssige betydningssystems fortrængning

Når den tekniske rationalitet samtidig er det samfundsmæssige styringsprincip, så betyder det også, at den tekniske sensibilitet forholdsvis let kan udtrykkes i det samfundsmæssige betydningssystem, og i sproget og principperne blive til bevidst sproglig erkendelse. En erkendelse der altså – for så vidt som den drejer sig om teknikken – er egentlig kommunikation med objektet. Men som – når dens rationalitet vendes mod andre genstande – bliver til teknisk imperialisme.

Men at arbejde med tekniske redskaber ved forarbejdning af ikke tekniske genstande behøver ikke at afskære dialogen. Tværtimod kan det være nødvendigt at bruge teknik som "sansforlænger". Ingen kan kommunikere med et genetisk materiale uden et mikroskop. Dette er en del af dobbeltheden i den

tekniske udvikling. På den ene side kan den betyde større objektivitet, for også vore sanser kan snyde os. På den anden side kan teknikken blive forvrængende for kommunikationen, idet den standses ved teknikken selv, så vi tolker teknikkens rationalitet ud i genstanden.

Men hvis vi skal kommunikere gennem teknikken, så er det nødvendigt, at den tekniske rationalitet reduceres betydningsmæssigt i forhold til objektet. Det vil sige en omvendning i forhold til den samfundsmæssige magts hierarkier. Og dette nødvendiggør en villighed til at træde ind i kommunikationen, og dermed en frihed for den angst for sammensmeltning som åbningen kan medføre.

Der er mange grunde til at kvinder ikke udvikler den del af deres intuition, vi kalder teknisk sensibilitet så langt. En er selvfølgelig den kønsspecifikke opdragelse, gennem hvilken pigerne er frataget teknikken som erfarings- og handlefelt. En anden grund vi må medregne er netop teknikkens sammenkædning med den samfundsmæssige magtstruktur, der gør beskæftigelsen hermed til en tvivlsom sag for kvinder. At tage magtens symboler i hænderne og anvende dem for sig, til sit eget formål, kræver en respektløshed, en vis overskriden af positionen i det patriarkalske samfund. Men herudover ligger der også, i kvindens afstandtagne holdning, en indirekte kritik af den tekniske imperialisisme.

Den kvindelige intuitions virksomhedsområde, og dermed udviklingsområde, er især de sociale processer. Børneopdragelsen og ansvaret for det sociale klima i familien udvikler hendes sociale intuition og empati.

Det materielle arbejde er karakteriseret dels ved en høj grad af kommunikation med objektet, dels ved at være stærkt emotionelt betydningsfuldt, idet det er uløseligt knyttet til de sociale processer.

Den særlige emotionelle bundethed griber naturligvis ind i kommunikationen med objektet, giver relationen farve og struktur, og kan naturligvis betyde forvrængninger i fortolkningen, både af det sociale og det materielle i omverden.

Lidt firkantet sagt, risikerer den mandlige handling at standse kommunikationen ved den tekniske rationalitet, dvs. ikke at erkende genstanden bag redskabet. Den kvindelige kommunikation risikerer ligeledes en forvrængning af kommunikationen, hvor egne emotioner og behov fortolkes ind i objektet.

Flere ting kan forstærke denne tendens i retning af at afkvalificere den sociale intuition. For det første kvindens samfundsmæssige situation, der gør det vanskeligt for hende at fastholde en subjektposition overfor objektet; ligesom den samfundsmæssige marginalisering af hendes erfaringer gør det vanskeligt for hende at fortolke sin erkendelse som en del af den samfundsmæssige totalstruktur. For det andet, det samfundsmæssigt regulerede sprog, der kun vanskeligt giver hende mulighed for at ophæve intuitionsprocesser til bevidst reflekterbare og diskuterbare processer, hvorved også forvrængninger, både af emotionel art, og de der opstår ud af sansernes begrænsninger, kunne afsløres.

Sproget er jo ikke blot en neutral størrelse der tillader en bevidst behandling af de kognitive og emotionelle processer, der opstår af virksomheden. Sproget er det samfundsmæssige betydningssystem i både positiv og negativ forstand. I positiv forstand, fordi det rummer kulturhistorien og fordi det er et realistisk orienteringsredskab i vor kulturform. Negativt fordi det, som sam-

fundets selvforståelse systematisk søger at forvrænge den subkultur*, der er en uløselig del af den dominerende kultur. Det sidste jo mere rammerne for den samfundsmæssige kommunikation indsnævres.

Andkjær/Køppe (1980) peger f.eks. på den betydning den sproglige konstruktion, med sin subjekt-verb-objekt struktur har på aktiv/passiv polariseringens udbredelse til alle dele af de psykiske univers i barnets subjekt-konstitution. Denne sproglige konstruktion sætter subjektet i et særligt forhold til objektet: Der kan gøres noget aktivt ved det, eller selv passivt gøres ved. Det er en erkendelse af objektet og en konstruktion, der vanskeliggør bevidst formidling af dialektisk kommunikation.

Et andet sprogligt reguleringsprincip af kulturspecifik art, er overvægten af tingskategorier – i forhold til proceskategorier. Det er ikke sært: vi skal eje ting for at kunne handle med dem – man kan ikke eje en proces eller handle med den. Dette er så en bevægelse, der synes at forstærkes nu, hvor viden skal blive informationssystemer af enkelte data. Først da kan viden for alvor blive genstand for køb og salg.

Begge disse regulationsprincipper udtrykker det dominerende subjekt-objekt-forhold: den radikale adskillelse i tingskategorier og beherskelsen i den syntaktiske regulation. Og de styrker og befæster samtidig dette forhold.

Det levende sprog er samtidig forandrende. Vi kan overskride dets begrænsninger, det kan antyde, rumme ambivalenser, tvetydigheder osv., det fortrængte findes i sprogets porer. De sproglige nydannelser bliver især tydelige i subkulturen, der har et vist held med at definere sig selv udenom en samfundsmæssig "udskudskategori", som f.eks. BZ-bevægelsen. Det levende sprog kan altså bevæge en egen selv-forståelse og bevidsthed.

Det er ikke kun i etablerede subkulturer at disse forandringer finder sted. De findes som sagt som undertoner i det samfundsmæssigt regulerede sprog – som en spejling af de forsøgsvis fortrængte materielle processer.

Piaget (1969) opererer således med en symbolfunktion, der er tidligere og bredere end den sproglige, og som rummer intuitive processer og indre forestillingsbilleder. Disse udtrykkes gennem imitation eller sproglige udtryk af en særlig karakter; forstået som at sproget ikke regulerer tænkning og handling, men for eksempel akkompagnerer som var det musik. Eller, kunne vi sige, gennem brug af sprog, der ikke følger fælles logiske regler, ikke lader sig begrænse af dem. Vi mener også det er nødvendigt at operere med en sådan bredere symbolfunktion, men vil her bruge A. Lorenzers (1972) begreb om en protosymbolstruktur, der udgør en slags "ring" omkring det, han kalder et egentlig symbolsprog**, idet Lorenzers kategorier viser den gensidige afhængighed mellem de to symbolstrukturer.

For Lorenzer udgør protosymbollaget først og fremmest de livshistorisk dannede, men nu forladte betydninger af sproget. Men disse er stadig virksomme som emotionelt bagland – og – vil vi tilføje, er stadig i forandring. Da

* Den subkultur som reproduktion er en del af.

** Det vil sige et sprog, hvor det livshistorisk dannede betydningsindhold ikke er fortrængt.

denne symbolstruktur ikke reguleres gennem det samfundsmæssige sprog – men mere direkte får indhold og struktur fra handlingen, sansningen osv., kan den delvis blive bærer af de subkulturelle arbejdsformer.

Piaget kalder denne symbolstruktur for individualistisk. Det er den næppe, hverken for barnet, der leger sine imitationslege som jo glimrende forstås af andre – eller for den voksne, hvor handling og sansning og protosymbolikken indgår som en underforstået del af et fællesskab. Men privatistisk *kan* det blive efterhånden som ”porerne” for betydningsskaben i den samfundsmæssigt regulerede virksomhed forsvinder. Privatistisk i den forstand, at det bliver ”reservaternes” betydningsstruktur, og denne kan miste forbindelsen til de samfundsmæssige forandrede processer. (Med mindre de da selv udvikler sig til sådanne – men det er en helt anden historie).

Dette indebærer, med andre ord, at en stor del af det vi har kaldt de kvindelige arbejds- og erkendelsesprocesser (hvad enten de nu udøves af mænd eller kvinder) forbliver intuitiv erkendelse, der kan formidles enten direkte kropsligt eller protosymbolisk.

Men en informationsteknologisk regulering af det samfundsmæssige arbejde og dets betydningssystem vil medføre en yderligere rigidisering af samme. I datamaten forenes den tekniske rationalitet med den formale logiske regler i en stivnet struktur. Datamat-sproget bliver nødvendigvis det Lorenzer kalder et tegnsprog, nemlig et emotionelt udhulet sprog, et rent postulat. Og det uanset hvor meget det raffineres og forfines.

I grunden er det jo forsøgt før, det med ”tegn sproget”. Nemlig i det kunstige sprog esperanto, der var bygget helt logisk stringent op, og som vi kunne bruge som internationalt fællessprog. Men stor fiasko var det, for hvem gider tale i et sprog uden krop og sjæl og kulturbaggrund, – jo måske to datamater.

Så vidt den samfundsmæssige virksomhed, der selvfølgelig langt fra er så enkel som her fremstillet. Tværtimod er der, sideløbende med polariseringen af principperne i det samfundsmæssige betydningssystem, en tendens til at der i højere grad i det enkelte individs virksomhed indgår elementer af det mandlige og kvindelige som kvalifikationskrav. Tendensen er, at polariseringen i stigende grad må ses som polarisering i de enkelte mænds og kvinders psykiske struktur som tiltagende ambivalens.

Erkendelsesformer

Inden vi går over til – ganske kort – at se på de muligheder kvinder hhv. mænd har for at udnytte kommunikationen med objektet til selvudvikling, og hvilke barrierer der skal overvindes på grund af den særlige og kønsspecifikke, psykoseksuelle udvikling, vil vi kort opsumere nogle karakteristiske relationer som subjekt-objekt forholdet kan bevæge sig i. Men lige gøre opmærksom på, at det ikke er absolutter, der er flydende overgange imellem dem og de findes ikke i ren form. I det enkelte subjekt-objekt forhold kan findes elementer af alle relationer.

1. *Den radikale adskilthed* mellem subjekt- og objekt. Relationen er af rent instrumentel art, der sker ingen udveksling og relationen bidrager ikke til den

”erkendendes” selvbilled. Det er for så vidt også lidt af en tilsnigelse at kalde det for et subjekt-objekt forhold, idet den erkendende, ej heller kommer til at indtage subjektposition. Billedet på et sådant forhold er egentlig datamatens ”erkendelse”, og det er den tvang den arbejdende, i den tayloriserede fabrik, er udsat for. Og her naturligvis kun som tvang og trussel; som faktisk relation mellem menneske og objekt – kan den ikke opretholdes i ren form, kun som tendens.

2. *Det patriarkalske forhold* mellem subjekt og objekt. Her er objektet fornedret i forhold til det erkendende subjekt. Relationen er magt og dominans, og objektet erkendes i den udstrækning det giver næring til selvbilledet som magtfuld.

Fra det patriarkalske forhold er der en flydende overgang til den egentlige dialektiske kommunikation med objektet – objektet kan forstås i sin egne ret og egen bevægelse, i den udstrækning det ikke rækker ved subjektets forståelse af sig selv som magtfuld. Vi opererer med et spektrum gående fra den rigide til den følsomme patriark, hvor Freud udgør et eksempel på den sidste: Freuds klarlægning af den psykoseksuelle udvikling bygger på egentlig kommunikation med de subjektive betydninger analysanden fremstiller. Og klarlægningen går også fint indtil Freud står overfor den kvindelige seksualitet – som trussel mod hans egen selvforståelse. Der må han afskære sig fra indsigt, og kalde det, der i hans analyser af kvinder fremstår som ønske om radikal autonomi – for penisumundelse. Vi kunne sige, at der i den følsomme patriarks relation indgår et element af at ville forstå, for at kunne beherske.

I det patriarkalske forhold, er det hele relationen der er genstand for erkendelse, men relationsstrukturen er fordrejet på de for subjektet kritiske punkter.

3. *Dialektisk kommunikation* mellem subjekt og objekt. Også her medreflekteres hele relationen mellem subjekt og objekt, men i et ligeværdigt forhold. Relationen kan dermed være mangefacetteret, og betyde udviklingen af de foreliggende kognitionsstrukturer. Det emotionelle indhold i relationen kan medreflekteres, da det ikke er bundet til en bestemt opgave for subjektets selvforståelse. Den dialektiske kommunikation er dermed også baggrund for en helhedsopfattelse, idet relationen som grundstruktur henviser til de totale relationsnetværk forholdet er en del af. Dialektisk kommunikation betyder mulighed for at gribe tilbage til det protosymbolske og det intuitive lag, og dermed udvikling af erkendelsesstrukturer. ”I have often had cause to feel that my hands are cleverer than my head. That is a crude way of characterizing the dialectics of experimentation. When it is all going well it is like a quiet conversation with Nature”. (Wand, Geoffrey cit. i Keller, Evelyn, 1983).

4. *Empati* er evnen og viljen til glimtvis at lade sig forføre af objektet, og dermed opleve relationen fra objektets position. Det er i disse glimt muligheden for en egentlig kognitiv omstrukturering og nyskabelse ligger. Dialektisk kommunikation giver mulighed for udvikling og facettering af det foreliggende. Empati- en giver mulighed for grundlagsbrud, eller paradigmebrud. Afgørende for em-

patien er det, om den forførte er i stand til at genindtage sin subjekt-position i forholdet. Empati er ikke en ufarlig sag, men stiller krav om en ”kvalificeret” narcissistisk struktur i det psykiske. Altså evnen til at foretage en regression til de tidligst dannede strukturer, uden at fortabe sig der. Fortabelsen vil være uadskiltheden, der truer bag empatien som det narcissistiske eller psykotiske sammenbrud.

Datalogien som uddybning af polariseringen i mandlig/kvindelig

Pladsen her giver ikke mulighed for at gå dybere ind i de kønsspecifikke driftsmæssige organisationer, der ganske vist skabes gennem virksomheden, men også giver denne sin særlige subjektive betydning. Men det er indlysende, at den ødipale personlighedsstruktur vil føle sig godt tilpas med den patriarkalske relation, mens kommunikationen kan blive en trussel om driftsgennembrud, der igen indebærer en trussel om aktivering af det fortrængte og delvist uudviklede kvindelige, der dermed ikke bliver empati, men psykotisk gennembrud.

Imidlertid er også selve den ødipale struktur truet af den instrumentalisering af relationen som informationsteknologien fører med sig. Opretholdelsen af over-jeg strukturen afhænger af den emotionelle tilknytning til værdier i ideal-jeg’et. Men med den tiltagende udhuling af disse værdier – fra emotionelt ladede som hæderlighed, retfærdighed osv. til nøgtern værdier, som rationalitet og effektivitet udtynnes det emotionelle grundlag for kognitionen.

Hvis vi ser på den *typiske* kvindes driftsstrukturering, er denne mere kendetegnet ved sin lettere adgang til, og medudvikling af, de tidligt dannede organisationer. Overjeg-strukturen er labil, nærmest et postulat: hun kan ikke identificere sig med den samfundsmæssige magt. Denne har kvalitet af et idealiseret ”faderbillede”, der ganske vist er en del af en intern struktur, men her ligger udenfor selvbilledet, som et ønske. Det, at der ikke er noget afgørende brud i kvindens subjektive struktur mellem de tidligt dannede og senere strukturer, og det forhold, at hun ikke har en indre magtposition at forsvare, gør det mere sandsynligt for hende, at deltage i egentlig kommunikation med objektet – eller at udsætte sig for empatisk forførelse. Imidlertid trues disse erkendelsesformer af forvrængning. Fordi hun vanskeligt kan kvalificere denne erkendelse sprogligt og bevidst i det samfundsmæssige betydningssystem, og fordi hun på grund af sin samfundsmæssige placering risikerer at blive objekt for sin egen erkendelse.

Kvindens generelle afvisende holdning til den teknologiske udvikling og informationsteknologien specielt, må ses som udtryk for flere ting. Vi har allerede nævnt den kvindelige selvundervurdering, der gør det vanskeligt for hende at anvende teknologien til sit eget formål, uden at der i dette ligger en teknologikritik gemt. Den anden og vigtigere del af kvindens afvisning er det, der kan ses som begyndelse til en radikal kritik af det erkendelsesprincip, der er datamatens. Et erkendelsesprincip som ugyldiggør hendes erkendelsesforhold.

Datamaten er en externalisering af de formale videnskabers, logikkens og matematikkens strukturer, og som regulering af det samfundsmæssige betyd-

ningssystem er det endnu en selvstændiggørelse af dette – helt ud af den daglige praktiske ”grødede” kognition. Den tekniske rationalitet bliver bestemmende for de formale videnskabers udformning og udvikling i datamaten. De løsriver sig hermed, for alvor, fra de realiteter de i første omgang udsprang af (bortset fra teknikken, der selvfølgelig også er en realitet). For at arbejde med datamaten – og for at erkende gennem den, kræves en kognitiv struktur af lignende selvstændiggjort kvalitet, altså en form for indre fremmedgørelse. Reinternaliseringsbevægelsen af de formale-logiske strukturer sætter en kile ind mellem subjekt og objekt, der for kvindens vedkommende ikke kan rumme hendes erkendelsesrelation. Som erkendelsesredskab er datamaten uundgåeligt reduktionistisk: virkeligheden splittes op i enten/eller usagsn (strøm eller ikke – der er den tekniske rationalitet) og kan så sættes sammen i systemer, der kan kontrolleres og beherskes. De systemer datamaten kan afspejle har ikke nødvendigvis noget at gøre med de organiske sammenhænge og relationer i det der erkendes. Om virkeligheden bag så også lader sig beherske bliver et afgørende spørgsmål for det ny teknokrati.

Den voldsomme optimisme med hensyn til datalogiens succes som metadisciplin hænger selvfølgelig sammen med, at den kommer ind i en videnskabelig tradition hvor dens principper allerede er til stede. Men som eksternalisering og selvstændiggørelse af disse principper kan den betyde en yderligere cementering af den.

Videnskaben er en del af den samfundsmæssige selvforståelse og dens traditioner vokser ud af denne. Den instrumentelle og patriarkalske subjekt-objekt forhold er en rodfæstet del af det videnskabelige samfund i dets objektivitetsforståelse. Objektivitet, fordi relationen til objektet fornægtes og det emotionelle indhold i relationen fortrænges. Men hvad er objektivitet andet end at lade objektets egenbevægelse være styrende for ens metodiske tilgang, dvs. virkelig objektivitet kræver et element af empati.

Videnskaben er naturligvis ikke kun patriarkalsk eller instrumentel relationsfornægtelse. Som Evelyn Fox Keller siger, ”Neither the oedipal child nor modern science has in fact managed to rid itself of its preoedipal and fundamentally bisexual yearnings” (1983).

Så selv om vi *angriber* problemer, *overvinder* dem, og så *behersker* et nyt område (og får videnskaben til at ligne en slagmark (ibid)), så sker der paradigmebrud og forførelse.

Men med datalogien som metadisciplin, som foreskrivelse af videnskabelighed, bliver forførelser mindre sandsynlige. Det vil så også betyde, at den kritik der bl. a. fra kvindeforskerens side er blevet rettet mod den videnskabelige institution, dens metoder og paradigmer, vanskeligere vil kunne finde fodfæste. Et fodfæste som vi mener er nødvendigt for den fortsatte udvikling. Eller mere præcist udtrykt, uden dette fodfæste bliver udviklingen fatal.

Evelyn Fox Keller (ibid) har sammenfattet denne kritik i fire punkter – fra 1) den liberale lighedspolitik/flere kvinder ind i videnskaben over 2) flere kvinder til at vælge og definere forskningsområder og problemer og 3) flere kvinder til at designe og fortolke videnskabelige eksperimenter, frem til 4)

den radikale kritik der stiller spørgsmålstegn ved selve videnskabens grundlag, dens objektivitets og rationalitetsforståelse – der begribes som udviklet indenfor en androcentrisk ramme.

Det er, med andre ord, ikke kun den mandsdominerede videnskab, men også og især selve det videnskabelige paradigme, der sættes til diskussion. Dette kunne imidlertid – fra feministisk side – resultere i en kønsrelativisme. Videnskaben og dermed objektiviteten og rationaliteten forkastes som blot og bar udtryk for mandlig subjektivitet. En forkastelse, der resulterer i udviklingsløshed. Videnskaben opløses til ideologi og mister sin sandhedsværdi.

Forholdet må begribes anderledes – sandhedsværdien og den videnskabelige ramme må søges videre udviklet gennem komplementære beskrivelsesmåder. Eller: det feminine tydningsunivers må inddrages som et nødvendigt redskab til forståelse og tolkning af verden. Objektiviteten må gøres mere objektiv.

Det vi frygter, er med andre ord, at datalogien som metadisciplin kan blive et tilbageslag for den kritik, der blandt andet fra kvindeforskeres side er blevet rejst mod videnskabens objektivitetsforståelse. Desuden frygter vi den betydning et alment gennemslag af ”datalogisk tænkning”, med en yderligere selvstændiggørelse af det samfundsmæssige betydningssystem, vil få, for de videns- og erkendelsesformer som især kvinder identificerer sig med. Vi frygter en yderligere afkvalificering, i form af ikke-sprogliggørelse, af de empatiske og intuitive erkendelsesformer.

Samtidig er der en anden tendens, som vi følger med interesse; netop den totale selvstændiggørelse af den formale logik i datamaskinen viser begrænsningerne i det kognitive ideal. Der er noget ironisk, men begribeligt i, at det er den datalogiske frontforskning i kunstig intelligens, der har fornyet interesse for ”common sense” og intuitive processer.

Det er især i dette sidste, at vi ser de progressive muligheder i datalogien, ikke for at formalisere sådanne processtyper i programform, det ville være at begive sig ud i danaidernes endeløse arbejde; men for at kvalificere dem og bevist udnytte dem videnskabeligt.

LITTERATUR

- ADORNO, TH. W.: Om subjekt og objekt. *Kritiske modeller*. Rhodos, København 1972.
- BERNTH, INGER: Fra person for andre til person blandt andre i en fælles menneskelig livsform. *Psyke og Logos*, nr. 2, 1982, p. 333-364.
- BERTELSEN, OLE: Den unge familie i 70'erne. *Socialforskningsinstituttets publ. nr. 99*. Kbh, 1980.
- BEYER, KARIN, BLEGAA, SUSANNE, OLSEN, BIRTHE, REICH, JETTE OG VEDELSEBY, METTE: Piger og fysik – et problem og en udfordring for skolen? *RUC, tekst nr. 71*, 1983.
- BJØRNER, DINES: Interview i Danmarks Radio: *Sondering*, genuds. 10.11.1983, ref. efter noter.
- BOHR, NIELS: *Atomteori og Menneskelig Erkendelse*. København 1957.
- FRIIS, BENTE: Datalære i folkeskolen. *AC-Debat*, nr. 4, 1984.
- GILLIGAN, CAROL: *In af Different Voice*. Harvard University Press, Mass. 1982.

- GRØNBÆK, KIRSTEN: Informationsteknologi og menneskelig erkendelse. *Religion – ide og debat*, nr. 3, 1984. p. 3-8.
- GULDBRANDSEN, LIV METTE: Barns Sociale Netteverk. *Pigelin*. Emmeline, 1981.
- HARRISON, LINDA: Cro-magnon woman – in eclipse. *Science Teacher*, april 1975, p. 8-11.
- KATZENELSON, BOYE: Træk af åndens og sjælens historie. *Psyke og Logos*, nr. 2, 1983. p. 209-244.
- KELLER, EVELYN FOX: Feminism as an analytic Tool for the study of Science. *Academe*, sept./oct. 1983, p. 15-21.
- KELLER, EVELYN FOX: Feminism and Science. The *SIGNS* Reader. Univ. of Chicago Press, 1983, p. 109-122.
- KUHN, THOMAS S.: *Videnskabens Revolutioner*. Fremad 1973.
Ligestillingsrådets årsberetning 1983. Kbh. 1984.
- LORENZER, ALFRED: *Die Wahrheit der psychoanalytischen Erkenntniss*. Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1972.
- MARTYNA, WENDY: Beyond the he/man approach: the case for language change. Ref. i Spender, Dale: *Man made Language*. Routledge & Kegan. London 1980.
- NEGT, O. & KLUGE, A.: *Geschichte und Eigensinn*. Zweitausendeins, Frankfurt a. M. 1981.
- NIELSEN, JANNI: Informationsteknologi – udviklende og/eller ødelæggende for intellektet. *Nyt om uddannelsesforskning*, nr. 2, 3. årgang, 1983.
- NIELSEN, JANNI: Teknologi – Videnskab – Køn. Inst. f. Pædagogik og Psykologi, Danm. Lærerhøjskole, *PPP* nr. 20, 1983.
- NILSEN, ALLEEN PACE: Grammatical gender and its relationship at the equal treatment of males and females in children's books. Ref. i Spender, Dale: *Man made Language*. Routledge & Kegan, London 1980.
- OLSEN, OLE ANDKJÆR OG KØPPE SIMON: *Freuds Psykoanalyse*. Gyldendal 1981.
- PIAGET, JEAN: *Barnets psykiske udvikling*. Reitzel 1969.
- SPENDER, DALE: *Man made Language*. Routledge & Kegan, London 1980.